

KATEGORIJALNI SISTEM U MARKSISTIČKOJ SOCIOLOGIJI

Vjeran Katunarić

Filozofski fakultet, Zagreb

Revija za sociologiju, Vol. IX, 1979 (1—2); 5—25

Od različitih mogućih stavova o temi »marksizam i sociologija«, »sociologija i socijalizam« i sličnim, ovdje smo izabrali vjerojatno najteži, onaj koji je pozitivan i teži konstruktivnosti. Činjenica je da su pokušaji sučeljavanja marksizma i sociologije izazvali mnogo više nesporeda i desperatnih rješenja a malo novih vidika. U svemu tome možda je najviše do izražaja došla činjenica da odnos između marksizma i sociologije nije samo stvar razvijanja akademske diskusije. Normalno je što perspektiva jedne takve znanosti kao što je sociologija stoji u ovisnosti o vanjskim okolnostima, ideološkim, političkim, ekonomskim itd., kao što je to svugdje u svijetu. Ali se pokazalo da je ovisnost povoljna samo do neke mjere preko koje znanstveni rad može doći u krizu. To ne znači, doduše da se takva kriza s vanjske strane nebi mogla smatrati »povoljnim« razvojem znanosti. Ali, ako je ocjena da li je sociologija u nas u krizi ili nije sporna u klimi koju svi zainteresirani nazivaju marksističkom, onda se već ovdje možemo pozvati na njenog prvog stvaraoča, samog Marxa, koji je precizno uočio gdje prestaje autonomni razvoj znanosti, a gdje počinje njena »služba«.

Pitamo se da li postoji sumnja u sposobnost znanstvenog samoformiranja u sociologiji, koje ju čini sasvim otvorenom u smislu marksističke kritike društva, ili uzor njenog formiranja mora biti nametnut izvana? Ne može se poreći da »marksistička sociologija« nije jedan projektni termin, da mu nedostaje metodološka i teorijska izgradnja. Općenito postoje sumnje, više ili manje obrazložene, ali svakako potrebne. Njihov broj sužavamo na skupinu teorijski zasnovanih stavova, a odbacujemo, sve one, svakako ne malo njih, koje su plod nama poznatog predznanstvenog mentaliteta što se najčešće krije iza nametljivih verbalnih fasada.

Stavove protiv marksističke sociologije svrstali smo prema tipičnim teorijskim pretpostavkama iz kojih proizlaze. Kao u sličnim situacijama i ovdje postoji jedna »ljestvica« koja, pored kvalitativno različitih stavova, prikazuje koliko intenzivno ti stavovi odbacuju ideju o »marksističkoj sociologiji«:

(1) »Mladolukačevci« — »Marksistička sociologija« u sebi je protivrječan termin; isto je tako s davanjem »marksističkog« atributa bilo kojoj pozitivnoj ili »građanskoj« znanosti. Radi se, takoreći, o opasnosti da se marksizam raspadne na pozitivističku »poligamiju«.

(2) »Pozitivisti«. — Marksizam ne spada u korpus znanosti o društvu, on predstavlja ideološku orijentaciju u užem smislu.

(3) »Neopozitivisti« — Marksizam može biti samo određena teorijska orijentacija u sociologiji, relativna i hipotetična kao i ostale.

(4) »Kriptopozitivisti« — Od Marxa je u sociologiji ostala od središnje važnosti njegova metoda izlaganja, dok sve ostalo može doći u pitanje.

(5) »Dogmaičari« —

a) liberalnija varijanta: marksizam je teorijska nadgradnja sociologije, dok sociologija daje uvid u empirijsku realnost, događaje i dnevnu politiku.

b) konzervativna varijanta: sociologija, kao »buržoaska nauka«, mora biti zamijenjena naukom dijalektičkog i historijskog materijalizma.

Gornji stavovi ilustriraju dosta široku liniju otpora, jer u njemu se nalaze i stavovi koji naizgled idu u prilog formiranja marksističke sociologije. Stavovi (1), (3) i (4) relativno su najsolidnije zasnovani i na njihov ćemo se smisao vraćati u daljnjem tekstu, jer se radi o stavovima s kojima se u konfrontaciji nužno izgrađuje racionalnost marksističke sociologije. Oni upozoravaju na neka načelna pitanja koja se ne smiju ispustiti iz vida u nijednoj fazi izgradnje marksističke sociologije. Ostali stavovi pripadaju historijatu koji ima malo afiniteta prema znanosti, što ne znači da oni nisu vitalni na drugim područjima gdje zaobilaznim putovima traže svoj »trijumfalni povratak«.

KATEGORIJALNI SISTEM U »KAPITALU«

Ideja o marksističkoj sociologiji bila je početkom stoljeća olako prihvaćena. Njena zavodljivost i stanovita beskritičnost bila je izazvana poletom egzaktnih znanosti. S Engelsom i neposredno poslije možemo pratiti ambiciju da se stvori znanost o društvu koja će upotpuniti sliku o zakonitosti propadanja kapitalističkog društva. M. Adler je bio spreman da marksizam vidi kao »jednu sociologiju«.¹ Croce je, premda i sam filozofski protivnik pozitivizma, zamišljao historijski materijalizam kao mješavinu sociologije i historiografije.² Za Lenjina je Marxova teorija društva isto što »ideja materijalizma u sociologiji«. Uz to, Lenjin je pokazivao i širi smisao za takvu inicijativu,³ ali je ona, kao i kod nekih drugih marksista toga doba, završila rasplinjavanjem beskonačnih diskusija o tome da li nešto treba učiniti. Iz tih dvadesetih godina za nas je neobično zanimljiva interpretacija marksističke sociologije što ju je dao jedan nemarksistički filozof, Troeltsch, jer je ona prihvatljiva po širini shvaćanja onog što se događa u društvenoj znanosti u pozadini najvažnijih filozofijskih strujanja. Po njemu je marksistička sociologija jedini plodni nastavak evropske povijesne misli poslije Hegela.

¹ M. Adler, *Marxistische Probleme*, Stuttgart 1913, str. 63.

² B. Croce, *Materialismo storico ed economia marxista*, Milano-Palermo 1900, str. 200; *Teoria e storia della storiografia*, Bari 1920, str. 136.

³ Opširnije u V. Korać, *Marks i savremena sociologija*, Beograd 1976, str. 380—382.

On shvaća da je to jedna široka orijentacija (u nju ubraja Webera i Sombarta), koja napušta krute principe filozofskog materijalizma i kreće se k »realizmu i empirizmu na dijalektičkoj osnovi«⁴ (ovo je npr. motiv koji kasnije nalazimo u Gurvitchevoj sociologiji!). Troeltsch svjesno preširoko zahvaća problematiku, on se uopće ne obazire na obavezu koja traži da se nađu referencije u Marxovim djelima, već želi utvrditi simptome raspada nja historizma. dakle svih perspektiva koje teže shvaćanju ili objedinjavanju povijesnog totaliteta kao nečeg univerzalnog,⁵ kao i pod kojim uvjetima povijesna misao proživljava u nadiranju pozitivnih znanosti.

Kasnija su kretanja pokazala da marksizam nije jedinstveni misaoni sistem, što je ponukalo autora koji se i nadalje bave odnosom marksizma i sociologije da preciziraju predmet proučavanja. On je u najvećem broju slučajeva glasilo: elementi sociologije u djelima Marxa. No, istovremeno razvija se i sociologija kao posebna znanost. Tako Weberova i druge kritike Marxovih shvaćanja do drugog svjetskog rata, nisu bile u stanju da specificiraju značenje Marxa u sociologiji a da ne primjenjuju ultimativna rješenja — ili marksizam ili sociologija. Razlog tome je shvaćanje sociologije kao usko akademske discipline. Tu spada i Marcuseovo gledište krajem tridesetih godina.⁶ Slično kao i Lukacs desetak godina prije njega, tvrdi da je sociologija proizvod pozitivizma, štoviše drugo ime Comteove nauke. Takav stav dugo se održao, ali i on je postao »akademski« produktivan onda kada frankfurtska škola marksizma namjesto sociologije nudi »kritičku teoriju društva«.

Napredak je, naravno u smislu za koji se ovdje zalažemo učinjen u novije vrijeme od strane onih marksista koji su shvatili da za ideju marksističke sociologije valja učiniti više od principijelnog prihvaćanja. Jednu od najprodubljenijih analiza »Marxove sociologije« dao je H. Lefebvre. Kao uzor, uzeo je »Kapital« s namjerom da preispita njegov smisao sa šireg gledišta: »Kapital« nije djelo »ekonomskog determinizma«, o tome govori i njegov podnaslov, a ne može se ni svesti na formule »historijskog materijalizma« koje ponavlja sovjetska škola; »historijski materijalizam« može biti samo jedan uvod u sociologiju a nikako što i sociologija.⁷ Prelazeći na pozitivne elemente »Kapitala«, Lefebvre ističe da je u njemu ključan princip totaliteta koji fungira u sadržaju ekonomskih kategorija ali ih i nadilazi, suprotstavljajući »ljude i njihova djela, osposobljenja i otuđenja, grupe i klase, baze, strukture i superstrukture«. Tako shvaćeno djelo ne može biti ponovno predmetom jedne, ovog puta sociološke redukcije. To nije nužno jer »Marx nije sociolog, ali ima jedna sociologija u marksizmu«.⁸

Po Lefebvreu, »Kapital« ima najviše socioloških elemenata od svih Marxovih djela. U središtu djela nalazi se pojam »klase« s mogućim varijacijama, koje zavise od kretanja ekonomske strukture kapitalizma (njih izražava odgovarajući sistem ekonomskih kategorija), ali se klase mogu proučavati i u zavisnosti od ostalih nivoa društva ili društvenih determi-

⁴ E. Troeltsch, *Der Historismus und seine Probleme*, Tübingen 1922, str. 325.

⁵ Isto, str. 370—371.

⁶ H. Marcuse, *Um I revolucija*, Sarajevo 1966, str. 291

⁷ H. Lefebvre, *Sociologie de Marx*, Paris 1968, str. 11 i 15.

⁸ Isto, str. 17.

zama (odnosi vlasništva, politička superstruktura i ideologije). Svi ti uvjeti stvaraju konjunkturu koje prelamaju klasnu strukturu tako da se klasa rijetko može opažati u čistom, integriranom obliku. Lefebvre se, u skladu s tim, zalaže za razvijanje posebnih sociologija — političke sociologije, sociologije znanja itd. u što bi svakako (ovo dodajemo sami) valjalo ubrojiti i njegove radove iz urbane sociologije.

Lefebvre je dao jedan zanimljiv sociološki presjek »Kapitala« i time vezao izgradnju marksističke sociologije uz strukturu »Kapitala«, kao paradigmu. Tom poticaju nedostaje više organiziranog napora kojim bi se, kao što je to učinjeno preuzimanjem samog principa izlaganja »Kapitala« — totalitet ispunjen kontrastima — sistematiziralo sociološko znanje koje postaje predmetom kritike.

Donekle sličan polazni stav, kao i oblik njegova razvijanja imao je Goldmann. U članku »Postoji li marksistička sociologija?«⁹ Goldmann naglašava da se radi o starom sporu oko pitanja da li je marksizam u odnosu na društvo postavljen etički ili znanstveno. On ukazuje da je praksa odavno afirmirala ovaj drugi pristup, što znači da je nužna jedna sociološka analiza društvenih fenomena i drugih fenomena (u prvom redu duhovnih) koji su u vezi s društvenim kretanjima. Taj stav Goldmann nije eksplicirao baveći se paradigmom u Marxovim djelima, ali je na nivou svoje sociologije literature razmotrio princip totaliteta kao polazni, pokazujući kako osnovna društvena kretanja uvjetuju ali ne i predodređuju duhovne tvorine.

Među najznačajnije konstituirajuće radove spadaju radovi Habermasa. On se mnogo bavio metodološkim pitanjima na relaciji marksizam (marksistička teorija društva) — sociologija. U većini tih radova nema dovoljno teorijskih i kategorijalno-sistematskih pokušaja. Dočim je u kasnijoj studiji »Prilog rekonstrukciji historijskog materijalizma«¹⁰ predložio široku sociološku sintezu marksizma, prvenstveno Marxovih i Engelsovih kategorija. Habermans smatra da takva sinteza ima dvije prednosti: prvo, »historijski materijalizam« biva oslobođen staljinističke kodifikacije, drugo razvija se u distinkciji, ali i suradnji, sa sociološkim i antropološkim neoevolucionizmom, čime se uspostavlja veza s izvornim spoznajama kojima intendira historijski materijalizam i istovremeno izgrađuje potreban pojmovni aparat. Historijski materijalizam je podjednako teorija razvoja čovjeka i društva kao i razvojna teorija, što je čini stalno otvorenom k novim spoznajama i pojmovno-teorijskim preobražajima, dakako u sklopu osnovnih kategorija i njihovih teorijskih implikacija. Habermans postavlja u središte dvije kategorije historijskog materijalizma, »društveni rad« i »ljudsku povijest« (Gattungsgeschichte) i sadržajno ih razvija od Marxovih filozofijskih postulata do modernih socioantropoloških spoznaja.

Analiza kategorije »rada« račva se u dva smjera: podjela rada (analiza uloga u porodičnoj i društvenoj podjeli rada (tu prihvaća pojmove strukturalno-funkcionalne analize!) i odgovarajuće »strateško-instrumentalne« djelatnosti) i komunikativna djelatnost (analiza motiva i normativnih manifestacija tokom komuniciranja ekspresivnih i socijalizacijskih potreba).

⁹ L. Goldmann, *Dijalektička istraživanja*, Sarajevo 1962, str. 289—306.

¹⁰ J. Habermas, *Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus*, Frankfurt a. M. 1976, str. 144—199.

Druga kategorija »ljudska povijest« podrazumijeva analizu proizvodnje materijalnih sredstava posredovanjem Marxovih pojmova »proizvodnih snaga« i »proizvodnih odnosa«. »Proizvodni odnosi« su kriterij za diferencijaciju povijesnih epoha, ali ove nisu apsolutno nužne i nemaju jednolinijski razvoj. Subjekt tog razvoja su društva i ljudi u njima integrirani, društva koja se razvijaju kao sve diferenciraniji i složeniji sistemi — Marxovo shvaćanje te složenosti, konspektira Habermas, mnogo je šire od (neo)evolucionističkog (razvoj »adaptivnog kapaciteta«).

Habermas na sličan način razvija dvije osnovne koncepcije (Grundannahmen) historijskog materijalizma — »teorem nadgradnje« i dijalektika proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa — tj. proširuje i modernizira njihova značenja. Ovim skraćujemo prikaz da bismo kao najvažnije upoznali namjeru jednog od najpoznatijih marksista koji nastoji osmisliti nepozitivističku sociologiju, pokazujući da pozitivistička terminologija ipak nema jednodoznačni teorijski smisao, što u mnogome doprinosi odbacivanju ortodoksnog uvjeravanja da je sociologija samo ono što se razvilo od Comtea i u njegovu duhu.

Habermasov primjer nam je važniji radi jedne naoko formalne osobine njegova izlaganja. U prvom je planu kategorijalni sistem. Njegovo je razvijanje zaista neophodno pri »rekonstruiranju« marksističke sociologije. Međutim, kategorijalni sistem je samo dio puta prema značajnijem ali još udaljenom cilju — marksističkoj teoriji društva. Teorija je ponajprije ambicioznija tvorevina i pitanje je da li je moguće da ona bude sveobuhvatna ili se može razvijati tek kao skupspecifičnih sudova koji se odnose na uža i konkretnija područja društva. Ono što se danas u marksističkoj sociologiji formalno približava jednoj cjelini znanja o društvu nije teorija nego kategorijalni sistem. To nalazimo i kod Lefebvrea i kod Habermasa. Zanimljivo je pri tom da su njihovi pozitivni doprinosi komplementarni: Habermanu nedostaje referencijalni okvir koji je Lefebvre s uspjehom našao u »Kapitalu« a kod Lefebvrea nedostaje kategorijalna sistematičnost.

Dakle, glavni put koji se nazire u radovima konstituirajućeg tipa na relaciji marksizam-sociologija vodi iz kategorijalnog sistema »Kapitala« u moguću kategorijalni sistem markstističke sociologije. Da bi se utvrdila ispravnost takvog puta potrebna su daljnja i, zapravo, još uvijek temeljita objašnjenja.

Prvo što valja razjasniti to je u kojoj se mjeri takva »rekonstrukcija« Marxa ili marksizma služi analogijom. Problem možemo odmah razlučiti na slijedeći način: »Kapital« ne pruža samo analogiju, tj. kako se Marx odnosi prema jednoj pozitivnoj znanosti, političkoj ekonomiji. U suprotnom bi se moglo smatrati, da na mjesto politekonomske treba izvana naprosto postaviti neku sociološku sistematiku. Neke sociološke kategorije već su konstituirane u »Kapitalu«, iako im nedostaje iskustvena podloga i odgovarajuće pojmovne dopune što ih zahtijevaju fenomeni društvenog razvoja poslije Marxa. Ukrštanje analogije i onog što je imanentno nužno je radi činjenice da se radi o znanostima, političkoj ekonomiji i sociologiji, koje su se u međuvremenu razvijale. Tako jedan dio njihova kategorijalnog sistema može biti nađen u »Kapitalu«, dok drugi dio mora biti rekonstruiran po analogiji Marxova odnosa prema kategorijama političke ekonomije, tj. kao da se one u širini Marxovih shvaćanja mogu podrazumijevati na određenim

mjestima. Nije moguće razvijati kategorije i njihove veze na način koji bi se mogao zamisliti u slučaju da namjesto kategorija političke ekonomije podmetnemo neke kategorije koje im približno odgovaraju a potječu iz sociološke paradigme Marxovih suvremenika, npr. Comtea, Spencera ili Saint-Simona. Tako bismo namjesto klasičnog Smith-Ricardova pojma »rada« ekvivalent mogli tražiti u pojmu »industrijskog društva« kod spomenutih sociologa, jer ovaj, kao i prvi, prikrija eksploatorsku strukturu kapitalizma i zato može postati predmetom kritike. To znači da danas u rekonstrukciji kategorijalnog sistema možemo uključiti suvremene sociološke kategorije koje se ne nalaze u »Kapitalu« i koje, iako stvorene od nemarksističke sociologije ipak imaju jedan pozitivni sadržaj, moraju dobiti kritičku težinu, što može učiniti suvremeni i u odnosu na znanost dinamični marksizam. To je zadatak istraživanja na empirijskoj i neempirijskoj osnovi koji bi trebao istraživača osposobiti da se spoznaje unutar svake značajnije sociološke kategorije kritički vrednuje — prihvaća, odbacuje ili korigira.

Što se tiče socioloških kategorija imanentnih samom »Kapitalu«, one se nalaze u gotovo čitavom djelu, ali nisu sistematski raspoređene niti svugdje jasno izražene. Od eksplicitnih socioloških kategorija, u stvari, i ne preostaje mnogo. One se pojavljuju tamo gdje Marx postavlja jasnu teorijsko-analitičku granicu na kojoj preostaje politekonomska analiza a započinje sociološka. To se događa pri samom kraju »Kapitala« gdje počinje poznati nedovršeni odlomak o »klasama«. ¹¹ No, samo to bio bi neznatan dobitak za sociologiju. Od eksplicitnih pojmova jedino preostaju oni koje je Marx najavio u svom prvobitnom planu u »Grundrissima«. Tamo se, između ostalog, spominju neproizvodne klase, stanovništvo, migracija, međunarodni odnosi. ¹² Posve razumljivo da težnja za ispunjenjem načela totaliteta ima i ekstenzivan smisao tako da nijedan autor nije u stanju da obuhvati sve relevantne aspekte (građanskog) društva. Da je u tom pogledu Marx išao nešto dalje od bavljenja politekonomskim kategorijama, izvjesno je da bi i niz socioloških kategorija bio veći. Svejedno, u izlaganju ekonomskih kategorija mi nalazimo jedan jedinstveni kritički odnos koji teži i k interdisciplinarnim dimenzijama; tako je više toga što je sociološki relevantno, na što je ukazao Lefebvre, implicirano u Marxovim izlaganjima.

Ako se usvoji takav zaključak, nužno je da se revalorizira razvoj socioloških kategorija koje su eksplicirane u »Kapitalu« slično što se mora učiniti onda kada se služimo analogijom, tj. pojmovima koje ne nalazimo ili tek naslućujemo da postoje u »Kapitalu«. Nužna je tom prilikom revalorizacija kategorije »klase« iz spomenutog odlomka u pravcu koji diktira prestrukturiranje klasnog fenomena. Posebno u najrazvijenijim zemljama došlo je do složenijih stratifikacijskih promjena, u nekima je znajno povećana socijalna pokretljivost, ponegdje više do izražaja dolazi slojevitost pa i raslojavanje unutar same radničke klase, čemu je Marx posvetio manje pažnje. Sve to ne znači da je format Marxova pojma »klase« došao u pitanje, jer se istovremeno događa mnogo toga što potvrđuje njegov značaj; uslijed integrativnih procesa unutar razvijenog kapitalizma došlo je do globalizacije u osnovi istih krupnih klasnih okvira (kapital-najamni rad), ali

¹¹ K. Marx, *Das Kapital*, Dritter Band, Hamburg 1909, str. 422.

¹² K. Marx, *Temelji slobode*, Zagreb 1974, str. 35.

ta promjena ipak mijenja protivakcione (negirajuće) komponente sistema eksploatacije, one se više ne nalaze samo unutar jednog kapitalističkog društva.

Ono što također ide u prilog istraživanju socioloških kategorija u »Kapitalu« nalazimo u Marxovoj kritici ekonomske analize društva. Nju nakon određenog izlaganja odbacuje ne samo radi toga što podrazumijeva praktičnu potrebu za novom ekonomskom izgradnjom društva nego i zato da na razini znanstvenog mišljenja iznađe način mišljenja koji pogoduje novoj društvenoj praksi oslobođenoj »uskog građanskog horizonta«.

Tako nešto nalazimo u »Kapitalu«, ali još jasnije u »Grundrissima«, kada se čini da je Marxova analiza vrijednosti radnog vremena postala opterećena nedovoljno konkretiziranim filozofsko-antropološkim pretpostavkama.¹³

Radu u kapitalizmu pretpostavljen je jedan širi, emancipatorski karakter rada. Analitički, njemu ne odgovara više usko shvaćena kvantitativna analiza vremenskih i materijalnih komponenata, o njemu se zasad može govoriti samo kvalitativno. Za to je potrebno generalizirati shvaćanje proizvodnih snaga, znanost i čitava »duhovna proizvodnja« dobiva nove funkcije. Marx upotrebljava izraz »ekonomija vremena« čije višedimenzionalno značenje nadilazi tradicionalnu ekonomsku analizu. Tu bi svakako bili važni i sociološki aspekti potrošnje vremena.

Stabilan teorijski razvoj na osnovi »Kapitala« ozbiljno bi došao u pitanje, kao što se događa u interpretativnom pravcu kojeg smo u uvodu označili kao stav (1), ako bi potreba za naglašavanjem širih, općih i kvalitativnih kritičkih osvrta dovela do udaljavanja od procesa sistematizacije pozitivnog znanja. Slično bi se dogodilo, ako bismo Marxove kritičke osvrte shvatili, kao što je to učinjeno u strukturalističko-pozitivističkoj interpretaciji Marxovih tekstova, samo kao znakove stare i »nečiste« Marxove filozofske savjeti, ili samo kao epistemološku kritiku, koji ne utječu na razvoj znanstvene jezgre »Kapitala« ili je korigiraju u pozitivističkom smislu. U Marxovim kritičkim osvrtima, koji su katkad i samo površno nabacani, više ima onog što reintegrira misao u znanstveni postupak nego onog što odvrća od znanosti i vodi u neku neposrednu političku akciju ili neki drugi oblik praktičnog djelovanja. Svakako da radikalnost kritike stoji dijelom i izvan onog što znanost sama može postići, ali istodobno zahtijeva maksimalno proširenje smisla znanstvenog izlaganja u pravcu zahvaćanja konkretnog totaliteta, za što je pored interdisciplinarnog razvoja teorije potrebno da se razvija analiza koja konkretnim rezultatima sadržajno ispunjava osnovne filozofsko-antropološke kritičke postulate o društvu. Na sadašnjoj razini teorijske izgradnje, najpropulzivnije tvrdnje — oslobođenje rada od kapitala, razvrstavanje klasa u nove društvene slojeve koji odgovaraju slobodnijim oblicima rada i udruživanja ljudi — moraju neprestano biti obogaćivane iskustveno i metodološki dinamički kategorijalnim stopama.

Od »Njemačke ideologije« i »Bijede filozofije« do »Grundrisse« i »Kapitala« možemo pratiti kako se razvija jedna okosnica načina izlaganja a također i to koliko je truda uloženo da se pronade barem minimalan obrazac sistematskog izlaganja. Bez obzira da li imamo u vidu »finalizirani« oblik kategorijalnog sistema u »Kapitalu« ili malobrojne Marxove tekstove o »metodi«, uviđamo da je Marx sistematiku izlaganja shvatio krajnje ozbiljno i da nijednom nije mislio da se radi o formalističkoj konvenciji. Oda-

¹³ Das Kapital, isto, str. 355; Temelji slobode, str. 65.

kle takvo shvaćanje sistema? Izvjesno je da ga je Marx preuzeo od Hegela, tim više što je Hegel upravo na sistemskoj formi zasnovao izvjesnost čitave svoje filozofske znanosti.

U sekundarnoj literaturi (kojom se ovdje ne možemo posebno baviti), od poznatih Lenjinovih tumačenja do suvremenih tumačenja koja idu za detaljnim proučavanjem analogije između Hegelova i Marxova izlaganja, postoje razlike u mišljenjima koji je točno obrazac Hegelova sistema izlaganja preuzeo Marx. Da li je u pitanju »Logika«, neko njeno poglavlje ili pak čitav Hegelov filozofski sistem? Ovdje nam takve razlike nisu bitne, smatramo da one ne dovode do razmimoilaženja. Mislimo da je Hegel svoj obrazac izlaganja i njegov smisao najjasnije sažeo u »Enciklopediji«, u kojoj je inače najprikladnije izložena Hegelova filozofija. »Logičko ima trostruku formu: a) apstraktnu ili razumsku, b) dijalektičku ili negativno-umsku, c) spekulativnu ili pozitivno-umsku«. ¹⁴ Ovime je opisan trijadički obrazac koji je primijenjen u gotovo svim područjima spoznaje. Po sveobuhvatnosti značenja, iz obrasca se može shvatiti ne samo način na koji ga je Marx prilagodio nego i sve pretežno redukcionističke orijentacije u znanstvenoj epistemologiji, dakle onoj koja napušta princip totaliteta, poslije Hegela i Marxa.

Prva stepenica znanstvenog mišljenja po Hegelovu shvaćanju, predstavlja razinu apstraktne analize koja teži bespovijesnom identitetu. Sama za sebe, to je stepenica u kojoj se razvija empirizam ili bilo koji oblik plitkog pozitivizma koji na činjenice ne gleda kao na razvojne momente zbilje. Druga stepenica, dijalektička negacija, direktno joj je oprečna. Ona naglašava konkretne različitosti i suprotnosti koje negiraju statični identitet, narušavaju ga i pretvaraju u proces identifikacije. Sama za sebe ta stepenica mišljenja može pretvoriti u kritiku sistema shvaćenu kao rušilačko odbacivanje svakog sadržaja i svega onog što teži pozitivnom strukturanju. Treća stepenica (pozitivna nacionalnost) je, ako je shvatimo na razini Hegelova filozofskog znanja u cjelini, sintetička i konačna sa svim značenjima konkretnog totaliteta, ali zatvorenog i apsolutnog; to je Hegelova razina pozitivizma, spekulativnog, koji se teorijski opravdava vriednošću filozofske kontemplacije nad svim drugim oblicima prirodnog i ljudskog bitka.

Općenito je najviše mišljenja da treba tražiti analogiju između strukture »nauke o biti« u »Logici« i »Kapitalu«. Tim povodom samo možemo upozoriti na činjenicu da je u »nauci o biti« dosljedno primijenjen Hegelov opći, trijadički obrazac izlaganja, dok ćemo tvrdnju o »analogiji« s »Kapitalom« razmotriti odmah potom. Hegel primjenjuje obrazac također na vlastiti način tako da na svim stepenicama izlaganja, koje sadrže određene kategorije, anticipira ili istovremeno izlaže (najavljuje ili ubacuje) svoj sintetičko-spekulativni pristup, dajući time do znanja da se radi o odlomcima sveobuhvatne cjeline što u nju urastaju. »Bit« predstavlja razumsku apstrakciju i u krajnjoj se liniji može opisati kao »stvar« (Ding). Na toj stepenici također je moguće shvatiti razlog postojanja stvari (ali samo zato, ponavljamo, što Hegel neprestano daje do znanja što slijedi). »Pojava« je stupanj negacije apstraktivno shvaćene »biti«, još uvijek nepotpuna konkretizacija ali i njen pokretač i ozbiljenje. Najzad »zbilja« (Wirklichkeit), kao treći stupanj, ujedinjuje »bit« i »pojavu u konkretni totalitet.« ¹⁵

¹⁴ G. W. F. Hegel, *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*, Hamburg 1959, str. 102.

¹⁵ G. V. F. Hegel, *Logika*, Beograd 1973.

Analogija »nauke o biti« (bit-pojava-zbiljska cjelina) i »Kapitala«, ne ulazeći još i u pojedinosti koje nam se također čine problematičnim, ne može se sasvim primijeniti. Ako znamo da struktura »nauke o biti« predstavlja primjenu općih načela izlaganja kod Hegela, moglo bi to značiti da se Marx služio analogijom sasvim nekritički. Takvo shvaćanje smatramo neodrživim stoga što kod Marxa načelni kritičko-negativni pristup pa i njegove primjene u različitim dijelovima izlaganja ekonomskih kategorija imaju drugačiju funkciju nego u Hegela. Iako Marx teži za sintetskim izlaganjem da bi dostigao razinu sagledavanja konkretnog totaliteta, on nema spekulativan odnos prema kritici. Bitno je što se on prvenstveno pokazuje kao mislilac povijesne otvorenosti, on je u stanju da »završi« svoju sintezu jedino tako što je ponovo rastvara, uviđajući negirajuće tendencije unutar, prema tome, provizorno zatvorenog totaliteta. Adorno je svojevremeno upotrijebio sretan izraz kada je Marxa, za razliku od Hegela, nazvao »negativnim dijalektičarem«.

U Marxovoj »vrsti« dijalektike nema krutosti Hegelova obrasca. Kadgod se bavio tim pitanjem, dolazio je do zaključka da sam način (historijskog) istraživanja ne valja podrediti načinu izlaganja, da je dijalektički obrazac izlaganja pogodan tek kada se ima na umu njegova ograničenost, a nju diktira način istraživanja i, u krajnjoj liniji, povijesni razvoj predmeta koji se istražuje. Stoga negativno-kritički pristup dobiva prednost, što je Marx sam istaknuo još veoma rano u spisu »Kritika Hegelove dijalektike i filozofije uopće«, gdje je dao do znanja da najviše cijeni princip negacije. To je donekle doprinijelo difuznosti bitnih komponenata Marxova izlaganja. U arhitekturi »Kapitala« nema više stanovitog larpurlartizma kojeg posvuda možemo naći u Hegelovu sistemu. Poglavlja posvećena isključivo analizi pojedinih pojmova neusporedivo su više zastupljena od sintetičkih osvrta, kritički nejednako su raspoređeni, pisani (osim na početku djela) više sa slobodnim asocijacijama. No bitne komponente izlaganja — analitička, sintetička i kritička — iz kojih se vidi osnovni obrazac, svejedno su se zadržale, iako bi trebalo mnogo napora, ukoliko se tako nešto smatra potrebnim, da se one rekonstruiraju na jedan sistematski način.

Obrazac »negativne dijalektike« razlikuje se od »pozitivne dijalektike« upravo po prvorazrednoj značajnosti negativno-kritičkog pristupa, dok pozitivna sinteza »silazi« stepenicu niže. Znanstvenost tog postupka sačuvana je samim tim što kritički pristup ostaje nužno vezan uz ostale. Ta »obaveza« spriječava svako nekreativno »rušilaštvo« kritike. Dakle, prvo analiza fenomena na razini apstraktnih definicija, potom pristup koji sintetizira dosadašnje historijske konkretizacije istraživanog fenomena i napokon kritički pristup koji pronalazi one negativne tendencije koje se prividnom sintezom (dakako, misaonom i stvarnom podjednako) mogu prikriti a koje sve procese mogu voditi k jednom budućem povijesnom totalitetu. Taj je obrazac, iako, kako smo već naglasili, neredovito, primjenjivan u »Kapitalu« i to na užim tematskim područjima, dok je u cjelini o tome nemoćuće govoriti jer »Kapital« ipak nije završeno djelo.

U prvom poglavlju relativno se najjasnije očituje obrazac »negativne dijalektike«, kao i način na koji jedan mikrosistem kategorija ulazi u drugi koji je konkretniji i koji ga objašnjava. Prvi pristup, apstraktno-analitički, definira »robu« najopćenitije kroz upotrebnu vrijednost i razmjensku vrijednost. Drugi pristup, razvojno-dinamički, izlaže sve funkcije robe u razmjenskim oblicima, od slučajnog do novčanog oblika. Ovime se nužno

sužava značenje pojma, on biva konkretiziran (oblici razmjene i upotrebe robe) u odnosu na dosadašnje historijski evoluirane oblike: »Svaka takva stvar jest cjelina više svojstava i po tome može s različitih strana biti korisna. Otkrivanje tih različitih strana i različitih načina upotrebe stvari, povijesni je proces. Isto je s pronalaženjem društvenih mjera za kvantitet korisnih stvari«. ¹⁶

Na ovom se mjestu možda najjasnije ogleda utjecaj strukture »nauke o biti«, ali i to da je analogija s njom djelomična. Marx zaista izlaže »stvar« (Ding) kao i Hegel (stvar = bit), kao apstraktno određenje. Razmjenski oblici do novca mogu se uzeti kao »pojavnost« te »stvari«, odnosno njene vrijednosne biti. To je ujedno i historijska sinteza u smislu fakticiteta. Tu prestaje analogija, jer se treća stepenica Hegelove nauke, »zbilja«, kod Marxa pojavljuje tek kao dugotrajna pretpostavka (dijalektička struktura građanskog društva). Namjesto sinteze, Marx dalje konkretizira promatrani proces evolucije robe, ali ga ovog puta kritički smješta u kontekst građanskog društva, čime tek otvara onaj zbiljski proces koji prekoračuje historijsko-evolucionistički horizont.

Slijedi treći, kritički pristup o »fetiškom karakteru robe«. Proces »fetišizacije« kulminira u građanskom društvu i on se može promatrati kao »svijet roba«. Marx odmah stavlja do znanja da to nije kognitivna pogreška zdravog razuma, nego uočavanje ugrađenog mehanizma apstrakcije ljudskog rada putem proizvodnje i razmjene roba. Jednom pozitivističkom shvaćanju povijesnog procesa, ovakvo preispitivanje nije potrebno. »Kao što u građanskom društvu general i bankar igraju veliku ulogu, a čovjek kao čovjek, naprotiv, veoma bijednu, tako je isto ovdje s ljudskim radom«.

Ono što je s gledišta metode izlaganje ovdje najvažnije to je da kritika nije naprosto nabačena, nego da ima složene funkcije bez kojih je nemoguća daljnja teorijska izgradnja djela. Kritika se strukturalno račva u dva pravca. Jedan je apstraktni, Marx općenito postulira univerzalni smisao ljudskog rada i ukidanje robne proizvodnje, čime se udaljava od kritike kapitalizma. Drugi pravac je pravac konkretizacije, što znači da su za objašnjenje vrijednosne supstancije robe potrebna daljnja objašnjenja, tj. novi kategorijalni mikrosistemi (pretvaranje novca u kapital, oplodnja kapitala itd.). Prvi pravac može se shvatiti i kao idejni regulativ drugog pravca, ovaj ga pak konkretizira i ujedno verificira njegova faktička uporišta, njegovu vjerodostojnost koja je, gledano očima promatrača, također nešto što je povijesno promjenljivo.

Ukupno uzevši obrazac izlaganja kategorijalnog sistema negativne dijalektike vezan je s jedne strane za analitičko-sintetičke rezultate istraživanja kategorija koje su evoluirale u strukturu građanske ekonomije, a s druge strane istovremeno razotkriva negirajuće tendencije u strukturi ekonomije na osnovi antropološke kritike, odnosno (i gdje to polazi za rukom) specifičnih vidova otuđenja rada (eksploatacija viška rada, ekonomske krize, pauperizacija radničke klase, međunarodna dominacija). Marxovo izlaganje pruža sliku integracije bitnih komponenata potpuno shvaćene znanosti. Ta slika nije manje logički konzistentna od Hegelove, ali u njoj je izbačena filozofska spekulacija i na njeno mjesto stavljena, kao što stoji u svim Marxovim opaskama Hegelovoj metodi, plodotvornost same znan-

¹⁶ Das Kapital, Erster Band, str. 1—2.

stvene sinteze »zbiljskog kretanja« kategorija, što oslobađa filozofsku kritiku i sve specifikacije te kritike koje podstiču daljnja znanstvena istraživanja.

Teško je ukratko objasniti zašto dolazi do raspadanja Hegel-Marxove paradigme kategorijalnog sistema u društvenoj znanosti, jer u prvom redu treba analizirati promjene u društvenom kontekstu. Moguće je istaknuti djelovanje faktora koji proizlazi iz bitnog društvenog korelata Marxove metode — dezintegracija radničkog pokreta. Ta zavisnost zapravo izražava vezu kritike koja teži k ozbiljenju nekih povijesnih mogućnosti — spona između teorije i društvene zbilje je društveni pokret — sa stvarnim događajima koji su slijedili. Relativno brzo raspadanje paradigme na ideološke doktrine, desperatne kritičke napade na sistem i niz pozitivistički oformljenih posebnih društvenih znanosti ukazuje na delikatnost održanja paradigme koja je u isti mah znanstveno instruktivna i revolucionarna. Nazvali mi to »mišljenjem totaliteta« ili drugačije, jasno se pokazuje koliko ono zavisi od vanjskih okolnosti, ne na jedan pasivan način — to bi odgovaralo hegelijanskom kontemplativnom optimizmu — nego na mnogo teži način od toga koliko je takav duhovni stav u stanju da djeluje na vanjske okolnosti. Vratimo li se načas na našu sadašnju akademsku situaciju, imamo upečatljivu ilustraciju o velikim teškoćama da se obrne odnos između akademske znanosti i društva, što ujedno pokazuje koliko je teško da ona, baš zbog toga, ne bude pozitivistička ili dogmatska.

REDUCIRANI KATEGORIJALNI SISTEMI

Osamostaljivanje društvenih teorija poslije Marxa odvijalo se u znaku otvorenog ili prešutnog shvaćanja da su problemi integralnog znanstvenog pristupa društvu unutrašnji problemi marksizma, da oni ne pogađaju sam razvoj društvene znanosti. Radi se, dakako, i o uklapanju u društveno-institucionalnu pozadinu kojoj odgovara funkcionalno uprošćeni tip društvene znanosti, odnosno društvene inteligencije kao njenog nosioca.

Ipak, u dominantnim sociološkim teorijama — strukturalističkim, funkcionalističkim i neoevolucionističkim — možemo prepoznati pozitivistički reducirane dijelove paradigmatičke cjeline koju nalazimo kod Marxa. Kod Marxa možemo identificirati načela strukturalnog i funkcionalno-dinamičkog pristupa društvu — u načinu na koji izdvaja apstraktno-analitičke pojmove da bi opisao strukturu neke opće kategorije, ili kada pripadnike klasa smatra samo »personifikacijom« osnovnih ekonomskih kategorija, jer to znači drugo da oni obavljaju striktno »uloge« u sistemu; evolucionizam zatim možemo identificirati u kategoriji »prirodno-povijesnog procesa« ili još konkretnije u jednom predgovoru »Kapitalu« u kojem stoji da svaka industrijski razvijenija zemlja pokazuje manje razvijenoj »sliku njene budućnosti«. Radi takvih sličnosti moguće je odustati od stare terminologije. Namjesto termina koji opisuju Hegelov dijalektički obrazac (pozitivna analiza — negativna analiza — sinteza), koristit ćemo termine koji opisuju pojedine vidove razvoja znanstvene teorije o društvu a u stvari predstavljaju

modernu redukciju dijelova Marxova obrasca. Terminološki to znači, da u Marxovu obrascu postoje tri glavna pristupa: strukturalni, dinamički (razvojni) i kritički. Takva »modernizacija« podrazumijeva i propoziciju o razvoju marksističke sociologije na osnovi obrasca »Kapitala«, što smo je istakli prije strukturalističko-funkcionalistička i neoevolucionistička orijentacija pored redukcionističkih obilježja razvijaju i neke pozitivne spoznaje koje bi morale biti integrirane u obrazac izlaganja kategorijalnog sistema marksističke sociologije.

Prije neposrednog razmatranja izgradnje kategorijalnog sistema, potrebno je raščistiti pitanje: zašto kategorijalni sistem a ne »teorija« društva, odnosno »marksistička teorija društva«? Takva teorija je jedan veliki cilj za koji još nisu uvjeti sazreli i ona u sebi ima još dosta apriorističkog. S druge strane, razvoj socioloških teorija pokazuje da se one još uvijek pretežno razvijaju u perspektivi sociologije kao posebne znanosti. Ta vrsta redukcije mnogo je manje ideološki uvjetovana od ove s kojom se ovdje bavimo, jer postojanje sociologije kao posebne znanosti jest i neka garancija protiv svakog heterogenog pritiska koji bi težio nasilnoj integraciji društvenih znanosti, u znaku neke ideološke dogme. Na ovom mjestu i u sadašnjoj situaciji još uvijek stoji prigovor poznatog funkcionalističkog teoretičara Mertona o »totalitarizmu« u društvenoj znanosti do kojeg dolazi u svim slučajevima kada se Marxova ili neka druga teorija pokušava uglavnom voluntaristički rekonstruirati kao opća teorija.¹⁷

Doduše, Merton nije doprinijeo sređivanju stanja svojom propozicijom o teoriji »srednjeg opsega«, ali je precizno ukazao gdje problem teorijske izgradnje ostaje otvoren. Smatramo da takav nedostatak ne može biti nadoknađen ni teorijskom izgradnjom na bazi iskustava socioloških istraživanja niti pseudoteorijskim shemama u marksizmu tipa »histomata« i »dijamata«. Stoga prijelaznu ulogu na putu teorijske izgradnje dodjeljujemo upravo kategorijalnom sistemu. Kategorijalni sistem, kao što je poznato i iz historijata društvenih znanosti, može in extenso podražavati opći teorijski sistem, ali ne može imati njegovu konzistenciju i verifikabilnost. Mi se neposredno i ne bavimo izgradnjom određenih teorijskih propozicija, nego predteorijskim sistemom koji se svodi na ono što se katkad zove »udžbenička znanost«. Ako takva strategija nema ograničeni domet, nego ima ambiciju da zamijeni opću teoriju, opravdano je smatrati da se radi o opasnosti uvođenja rutinskih i neinventivnih postupaka.¹⁸

Opasnost se može izbjeći jedino da se u načinu izlaganja sistematski naznačuje koja se teorijska cjelina želi izgraditi. U tom smislu uputno je ponovo se vratiti »Kapitalu«, jer on ilustrira odnos između kategorijalnog sistema i teorije, njihovu neistovetnost. O Marxovoj teoriji u »Kapitalu« može se govoriti uvjetno i to na dvije razine. Više radi jasnoće razlučivanja, jer bi valjanost termina trebalo temeljitije prodiskutirati, prvu razinu možemo nazvati »monotetičkom« teorijom, dakle teorijom relativno jednostavne strukture i specifičnosti, iako ne i samostalnoj, koja bi otprilike

¹⁷ R. K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York 1968, str. 51.

¹⁸ Vidi opširnije u članku K.-D. Opp, *Soziologische Theorie*, u: *Wörterbuch der Soziologie*, 3. (Hrsg. von W. Bernsdorf), Stuttgart 1977, str. 801. Unatoč važnosti Marxova načina izlaganja osnovnih pojmova i tu također postoji opasnost svodenja na *Metodu* kao svemoćno sredstvo za orijentaciju koja gubi smisao za istraživanje društvene stvarnosti.

mogla odgovarati Mertonovoj propoziciji o »teoriji srednjeg opsega«. Tu možemo ubrojiti radnu teoriju vrijednosti, teoriju pauperizacije, teoriju tendencijskog pada profitne stope itd. Na drugoj razini možemo uvjetno govoriti o »politetičkoj« teoriji, složenijoj i cjelovitoj teorijskoj strukturi, ali »uvjetno« stoga što se radi o pretpostavci da je »Kapital« cjelovito djelo o strukturi građanskog društva. U odnosu na ono što je Marx teorijski realizirao, čini se najprikladnijim da se »Kapital« ocijenjuje kao opći i nepotpuni kategorijalni sistem. On supsumira teorije manjeg opsega, ali ih ne povezuje u jedinstvenu cjelinu, možda i zato što su ove same još uvijek dosta apstraktne pa je korisnije da se odredi njihov smisao i pravci njihovog daljnjeg istraživanja u cilju konkretizacije.¹⁹ Dakle u trenutku kada postojana teorijska građevina nije moguća, pokazuje se izvanredna važnost jednog kategorijalnog sistema kojemu je glavna funkcija da bitne komponente znanstvenog pristupa društvu održava na istom mjestu i time usmjerava izgradnju probitačnih teorijskih sudova.

Radi preglednosti, strategiju izgradnje opće teorije, koja nadilazi i samu marksističku sociologiju, jer je ova u krajnjim dometima ipak ograničena vidokrugom sociologije kao posebne znanosti, možemo skicirati na slijedeći način:

SOCIOLOŠKE TEORIJE (parcijalne, uvjetovane apstrahirajućom definicijom predmeta, što proizlazi iz interdisciplinarne podjele zatvorenog tipa)

STRIKTNO SOCIOLOŠKI KATEGORIJALNI SISTEMI (teorijski reducirani: strukturalistički, funkcionalistički, evolucionistički dogmatsko-marksistički, pseudo-kritički; ujedno pokušaj zamjene teorijskog sistema kategorijalnim sistemom)

INTERDISCIPLINARNI KAT. SISTEMI (zasnovani na teorijskoj redukciji zajedničkoj više društvenih znanosti (npr. opći strukturalizam izveden iz antropološkog, lingvističkog, historiografskog, ekonomijskog itd.)

KAT. SISTEM MARKSISTIČKE SOCIOLOGIJE (sistematizacija pojmova sociološkog i dijelom interdisciplinarnog sadržaja i njihovo uklapanje u obrazac »negativne dijalektike«)

Mogući ishodi:

DIFERENCIJACIJA NOVIH POSEBNIH ZNANSTVENIH TEORIJA ILI NOVIH ZNANOSTI

OPĆA POZITIVISTIČKA TEORIJA

OPĆA TEORIJA DRUŠTVA (ovaj ishod pretpostavlja krupne promjene u društvu, a ponajmanje nezavisnu teorijsku izgradnju znanosti)

OPĆA MARKSISTEORIJA

DIFERENCIJACIJA »MARKSISTIČKOG POZITIVIZMA« (okoštavanje teorije uz beskonačno istraživanje uglavnom nerelevantnih činjenica)

¹⁹ Dakako, »Kapital« nije »udžbenik«, iako su mnogi udžbenici političke ekonomije podražavali njegovu strukturu. Ali je veoma zabranjivajuće što je nivo podražavanja toliko nizak da na njemu nastaju bitne dimenzije spoznaje društvenog totaliteta. Zato »udžbenička znanost« praktično ima pejorativno značenje.

Budući da razlika između kategorijalnog i teorijskog sistema još nije normirana u sociologiji, potrebno je barem ocijeniti status koji ima ili bi morao imati kategorijalni sistem na onim mjestima gdje se najviše pojavljuje, a to su udžbenici sociologije. Zajedno s Millsom možemo postaviti pitanje: kome i čemu su udžbenici namijenjeni i koji nivo teorijske izgradnje u njima treba očekivati? Mills je još pedesetih godina napisao nešto što je, barem kod nas, ostalo trajno aktualno:

»Udžbenici, u stvari, vrše sistematizaciju činjenica, kako bi ih učinili dostupnim mladićima, a ne bave se tekucim, sve većim, rezultatima istraživačkog rada i otkrića. Udžbenici otuda lako postaju jedna dosta mehanička zbirka činjenica koje treba da ilustriraju manje ili više već opšte prihvaćene koncepcije.«²⁰

Tako niska ocjena, kako vidimo, nije obrazložena pedagoškim principima nego znanstvenim interesom za postojanjem dinamične »koncepcije« udžbeničke sociologije, koja sociologiju povezuje s tokovima istraživačkih spoznaja. Iako je sam borac protiv sistematske teorije, Mills je upravo od udžbenika zahtijevao, doduše oprezno i ne uvijek jasno zbog bojazni od agresivne hipertrofije sistema koju je započeo Parsons, neki minimum uvjerljive sistematizacije znanja. I u tom zahtjevu mi vidimo izraženu potrebu za onim što nazivamo kategorijalnim sistemom. Nešto određenije, Mills piše o sistematizaciji kada istupa protiv mehaničke sistematizacije, što se može prihvatiti kao obilježje mišljenja totaliteta:

»Po pravilu, mislim da bi se većina pisaca — kao i većina sistematskih mislilaca — složila s tim da u jednoj određenoj fazi izlaganja sve teme treba da se pojave jedna pored druge, jedna u odnosu na ostale, uzete pojedinačno i ukupno.«²¹

1) Kao prvi primjer redukcije kategorijalnog sistema navodimo Parsonsov konzervativni strukturalizam. Parsons je ujedno poznat i kao pobornik ideje da se opća teorija društva može izraditi relativno jednostavnim nadograđivanjem kategorijalnog sistema. Taj spor u njegovu slučaju nije bitan, jer se već iz izlaganja osnovnih kategorija, odnosno načina na koji se one shvaćene, vidjelo da su teorijske pretpostavke reducirane interesom za proučavanjem uvjeta koji društveni sistem čine stabilnim i povijesno bitno nepromjenljivim. Parsons je generalizirao primarnu važnost održanja mehanizma ravnoteže u društvu, a održavanje, za uzvrat, zavisi od prilagodavanja ljudi na »uloge« koje proizlaze iz fiksnih funkcija sistema. Takvo je shvaćanje doživjelo kritiku unutar samog strukturalizma, odnosno funkcionalizma koji se opredijelio da dade jednaku važnost proučavanju »disfunkcija« u društvu. Ukazivano je da je Parsonsova koncepcija nepropusna za probleme anomije i društvenih sukoba, općenito stanja koje dovode u pitanje princip ravnoteže. Parsons je kasnije pokušao ukloniti taj nedostatak »kombinacijom« dosadašnjih strukturalnih kategorija pa tvrdi, da »ne postoji razlika između procesa koji služe održavanju sistema i onih koji služe njegovoj promjeni.«²²

Time je on sažeo svako funkcionalistički prošireno gledište strukturalizma. Razvoj društva nema povijesnih iznenađenja, nema radikalnih odstu-

²⁰ R. Mills, Sociološka imaginacija, Beograd 194, str. 101.

²¹ Isto, str. 240.

²² T. Parsons, Societies. Evolutionary and Comparative Perspectives, New Jersey 1966, str. 20.

panja u odnosu na tipičnu strukturu dosadašnjeg društvenog razvoja. Npr. razvoj manje više istih oblika dominacije — Parsons ističe primjer birokracije u kompleksnim društvima — uvijek je »elementaran proces«. ²³

Mnoštvo udžbenika sociologije na Zapadu koje je nastalo prilagodbom Parsonsova kategorijalnog sistema, još jasnije, jer je Parsonsov tekst katkad teško razumljiv, pokazuje karakteristične nedostatke.

Bitan je nedostatak funkcionalističkih aksioma, kao što je npr. aksiom o funkcionalnim preduvjetima ljudskog društva, ²⁴ u tome što oni nemaju kritičku epistemološku osnovu koja bi ukazivala na povijesni smisao funkcionalističke paradigme. Time bi vjerojatno bila uklonjena prividna egzaktnost ove vrste antihistorizma. Radi se o tome, što je uostalom elementarno u Marxovoj predodžbi društvene ili povijesne znanosti, da takvoj aksiomatici nije moguće oponirati iskazima logički suprotnog značenja, jer to podrazumijeva da se isforsirano istražuju činjenice o nepostojanju određenih funkcionalnih univerzalija ljudskog društva. Povijesna dijagnoza otkriva se, a ujedno i stvara, prosuđivanjem najaktualnijih tendencija vlastitog društva i od stava prema njima presudno zavisi kako će izgledati neka povijesna generalizacija. To znači da strukturalizam legitimira svoju (bes)povijesnu dimenziju otkrivanjem samih stavova prema sadašnjem društvu, budući da ne postoji neki drugi izvor za stvaranje povijesne koncepcije, ukoliko povijest ne shvaćamo na predhegelijanski način — kao nešto što zavisi o otkrivanju činjenica o prošlosti.

2) U pogledu epistemološkog podteksta koji donekle vodi računa o povijesnim zbivanjima, mnogo su otvoreniji kategorijalni sistemi koji su, uglavnom, nastali kao plod kritike konzervativnog strukturalizma. Oni u središte interesa stavljaju kategoriju »društvene promjene«, time nam je već omogućeno da uočimo kako promjena pojmovnog aparata ima veze s vanjskim društvenim promjenama. Time se pokazalo da se i sociologija u najrazvijenijim zemljama institucionalizirala kao društvena profesija koja sve više zavisi od društvenih kretanja i njihovih ideoloških okvira. Zašto kategorija »društvene promjene« postaje tako značajnom krajem pedesetih godina (formalno na Svjetskom sociološkom kongresu 1956.)? Vjerojatno je da ona izražava situaciju koja nastaje ekspanzijom najrazvijenijih industrijskih zemalja prema velikom dijelu svijeta nerazvijenosti, prema zemljama koje time dolaze u dosta nesiguran položaj. Na širokom planu dolazi do sudara industrijalizma s tradicionalnim kulturama koje teško podnose nove promjene i uglavnom se ne mogu uklopiti u skalu razvoja koju dirigiraju razvijene kapitalističke ekonomije.

Otvaranje sociologije prema širim problemima razvoja, konkretno prema naličju stabilnosti najrazvijenijih društvenih sistema koje se nalazi u njihovoj »okolini«, izrazio je W. E. Moore, protagonist neoevolucionizma u sociologiji, čuđenjem da se u doba najdubljih društvenih promjena još održavaju teorije koje društvo shvaćaju kao statičan sistem. Time je prvenstveno mislio na Parsonsa. ²⁵ Moore je formulirao dijametralno suprotno polazište i društvo definirao kao »sistem upravljanja napetostima«. ²⁶ Takav pristup nazvao je »dinamizmom«. ²⁷

²³ Isto, str. 21.

²⁴ Tipičan je po tome udžbenik R. L. Sutherlanda i suradnika, *Introductory Sociology*, Chicago-Philadelphia — New York 1961, str. 14—25.

²⁵ W. E. Moore, *Social Change*, u: *International Encyclopaedia of Social Sciences*, New York 1972, str. 365.

²⁶ W. E. Moore, *Social Change*, New Jersey 1963, str. 10—11.

²⁷ Isto, str. 23.

Ipak, u takvom pristupu ogleda se teorijska sublimacija strukturalizma, a ne radikalno novi pristup.

Neoevolucionistička redukcija svodi sve oblike društvene dinamike na razinu apstraktnih »napetosti« koje uvijek imaju istovrsno značenje za funkcioniranje sistema. Bilanca bespovijesnosti ostaje ista kao i u »statičnom« strukturalizmu pa je kasnija Parsonsova konstatacija o neoevolucionizmu — faktori promjene i faktori stabilnosti su isti — točna. Ono što predstavlja prednost u Mooreovom pristupu to je otvoreno obraćanje razvojnim problemima. Ali, kako vidimo, ako to nije povezano s ozbiljnijim teorijskim preispitivanjem, dobivamo prividno rješenje koje izgleda kao neka strukturalistička ironija.

Poseban slučaj kategorijalnog sistema kojim se pokušava prevladati jednostranost konzervativnog i neoevolucionističkog strukturalizma, nalazimo kod Gurvitcha. Međutim, odmah moramo naglasiti da je nedostatak utemeljenog kritičkog pristupa onemogućio Gurvitch u namjeri da sociologiju teorijski izradi kao znanost o »totalnom društvenom fenomenu«. Gurvitch određuje za predmet sociologije društvenu promjenu koja se može opisati kao diskontinuirana tipologija »astrukturalnih, strukturabilnih i strukturiranih totalnih društvenih fenomena«. ²⁸ Njegova bi povijesna tipologija globalnih društava mogla biti prihvaćena kao zanimljiva, jer se zasniva na ideji o stanovitom kontinuitetu demokratizacija društva. No u odnosu na osnovne kritičke pojmove, kao što je Marxov pojam »otudjenja«, Gurvitch ima izrazito negativan stav. Taj stav obrazlaže običnom pozitivističkom distinkcijom znanstvenih i ideoloških pojmova. ²⁹ Nakon što je nekoliko puta deklarativno istupao protiv strukturalizma (Levi-Straussa i Parsonsa), u odnosu prema Marxu pokazao je da stoji na epistemološkim premisama istog strukturalizma.

U vrstu beskritičkih redukcija možemo najzad ubrojiti glavninu naše domaće sociološke sistematike, koja je već par decenija pravljena na osnovi dogmatskih shema u sovjetskom marksizmu. Autori (nama poznatijih udžbenika — Mandić, Goričar i Fiamengo) rado upotrebljavaju termin »marksistička sociologija i kruto ga suprotstavljaju tzv. »građanskoj sociologiji«. Katkada se iz prikaza u udžbenicima može vidjeti čak i to da su dostignuća »građanske sociologije« mnogo dinamičnija i aktualnija »u usporedbi s tako zamišljenom »marksističkom sociologijom«. Ova je prigrušena frazeologijom koja više služi kao amajlija protiv napretka sociološke spoznaje. Ne može se poreći ni to da takve sheme nude prividnu protuvrijednost za »građanski« strukturalizam i neoevolucionizam. Ono što ipak najviše nedostaje i što bi tek moglo izmijeniti takav pristup, to je kritički pristup. Prvo, nedostaje kritičko promišljanje osnovnih strukturalnih kategorija (oni se beskritički preuzimaju od klasičnog marksizma, kao što je često npr. slučaj s preuzimanjem Engelsova pojma »rada« kojim je on na problematičan način eksplicirao svoje antropološko shvaćanje). Drugi je nedostatak kritičkog razmatranja pojava i procesa u jugoslavenskom društvu. Taj je nedostatak djelomice pokušao ukloniti Goričar u devetom izdanju svoje »Sociologije«, spomenuvši društvene sukobe u socijalističkim zemljama, posebno u Jugoslaviji, od 1948—1968. ³⁰ Lukić je u svom udžbeniku također dao mjestu razmatranju suvremenog društva, posebno jugoslavenskog, ali ne spominje sukobe niti pojam sukoba pokušava primijeniti na suvremena socijalistička društva. ³¹

Iako u sličnoj ideološkoj klimi, Bauman je u svojoj »Sociologiji« ³² pokazao da se daleko uspješnije može integrirati strukturalni i dinamički pristup ako se racionalno

²⁸ G. Gurvitch, *Sociologija I*, Zagreb 1966, str. 36.

²⁹ G. Gurvitch, *La vocation actuelle de la sociologie*, II, Paris 1969, str. 223—224.

³⁰ J. Goričar, *Sociologija*, Beograd 1974, str. 435—440.

³¹ R. Lukić, *Osnovi sociologije*, Beograd 1970, str. 391—409.

³² Z. Bauman, *Marksistička teorija društva*, Beograd 1969.

prihvati »zapadni« sociološki razvoj. Premda to radi s kulturološkog aspekta (koji uostalom i pripada osebujnoj poljskoj tradiciji u društvenim znanostima), on postiže sve ekvivalentne razvijenijeg sociološkog pojmovnog aparata. Razlog što ga stavljamo u ovu vrstu kategorijalnog sistema jest nepotpunost kritičkog prisutpa. Bauman opisuje funkciju sociologije u socijalističkom društvu kao dvojaku: »ideološku« i »sociotehničku«. Formalno jasan, taj opis ipak ostaje sadržajno nejasan, jer se ne ulazi u smisao ideološkog modela unutar kojeg operira sociologija, što naravno onemogućuje da se oslobodi čitav niz kritičkih pojmova. No u Baumanovu opisu nazire se već dvosmislenost koja pokazuje da autor prešućuje mnogo više kritičkog znanja nego što ga je u stanju publicirati pa se iz toga može zaključiti da bi u određenim okolnostima itekako postojalo znanstvene snage za potpuniji razvoj sociološke teorije u marksističkom smislu.

3) Najzad, primjer pseudokritičke redukcije nalazimo u Gouldnerovu shvaćanju sociologije.³³ Gouldnerovo polazište u kritici poznatih socioloških teorija može imponirati po svojoj radikalnosti, ali se tek u cjelini pokazuje da je ta radikalnost prividna. On polazi od inače poznatih premisa sociologije spoznaje, relativirajući ih ovaj put u obliku »sociologije sociologije« — svako sociološko gledište uvjetovano je neteorijski, što znači da izvire iz uobičajenih uvjerenja i društvene pripadnosti. Tako je veoma prihvatljiva njegova analiza koja povezuje Comteov i Parsonsov pozitivizam s društvenim vrijednostima i ponašanjem stare i nove srednje klase. Međutim, rezultate svoje kritike Gouldner ne pokušava reintegrirati u korpus sociološke teorije niti istražuje vjerodostojnije kategorije društvene spoznaje. Takvu privatizaciju on brani načelom »refleksivne sociologije«. Time nas vraća na jednu prevladanu filozofsku poziciju koja, radi prerušenosti sociološkim terminima, izgleda nova. On se kreće između skepticizma i pragmatizma. Atomističkom pretpostavkom da su teorije individualne, Gouldner ne bi mogao izbjeći poznatu Mertonovu primjedbu da je teorijski, pored »totalitarizma« moguća, kao njegova suprotnost, »balkanizacija sociologije«. Osim toga, način na koji Gouldner shvaća Marxov kritički pristup — za njega je najprikladniji otprije poznati stav da je kritička komponenta Marxove teorije isto što i Marxova teorija³⁵ jasno pokazuje da on ostaje izvan glavnih tokova sociološke teorije.

PRILOG IZGRADNJI KATEGORIJALNOG SISTEMA

Reducirani kategorijalni sistemi dali su i pozitivan doprinos poznavanju društva. Neku vrstu spoznaje možemo dobiti i u negativnom obliku, pri čemu mislimo na dogmatsku vrstu udžbenika koji prešućivanjem kritičkih osvrta mogu indicirati društvenu i političku klimu u kojoj nastaju.

Strukturalizam i neoevolucionizam, posebno u obliku veoma razvijene teorije sistema, pružaju i činjeničku građu iz koje možemo dobiti barem približan uvid u način funkcioniranja najrazvijenijih industrijskih sistema, ili pak neke spoznaje o evolucionoj skali industrijskih društava, njihovoj međuzavisnosti. Tome pripadaju i brojna empirijska istraživanja koja su u

³³ A. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, New York 1970.

³⁴ A. Gouldner, *For Sociology. Renewal and Critique in Sociology Today*, London 1975, str. 421.

teorijskom dijelu interpretirana odgovarajućim aspektima teorije sistema. To su istraživanja iz industrijske sociologije, društvenih sukoba, društvene stratifikacije i pokretljivosti itd.

Glavna je zadaća potpunije sinteze na razini kategorijalnog sistema da se zatečene spoznaje ne proširuju ili produbljuju u dosadašnjoj ravnini, nego da se podvrgnu kritičkom preispitivanju — najprije na razini metodološke provjere, koja omogućava validnost spoznaja što ulaze u kategorijalni sistem, a zatim na razini kritičkog izlaganja u sklopu metode negativne dijalektike. Ponovimo da takvi postupci ne znače formalno širenje tematike, nego povezivanje strukturalnog, dinamičkog i kritičkog pristupa u fokus u kojem se odvija dijalektička ili istovremena višedimenzionalnost društvenog fenomena.

Skica što je ovdje predlažemo, sadrži opis glavnih pravaca tako zamišljenog izlaganja. Kada smo razmišljali o tekstualnoj **formi** takvog izlaganja, zaključili smo da je i sama forma jedno neobično važno pitanje za svako izražavanje koje, da tako kažemo, oponaša dijalektičku simultanost društveno-povijesnog fenomena. Jesmo li doista svjesni o kakvom se problemu radi? Linearnost teksta, za čiju nam je problematizaciju danas neophodna jedna teorija medija, ima vlastitu inerciju koja nas prisiljava da ono što bismo htjeli dijalektički iskazati ipak analitički razvučemo. Smatramo da se tu nipošto ne radi o banalnoj činjenici. Poznato je da je pred sličnim problemom stajala ona vrsta sociologa koja se zalaže za tzv. »kvalitativnu metodologiju«. Prisjetimo se i Millsova mišljenja, što smo ga prije citirali, da bi za sistematsko izlaganje najbolje bilo da su sve teme »na istom mjestu«. Što je to ako ne nesigurno izraženi protest protiv jednog, u krajnjoj liniji mehaničkog ili industrijskog medija izražavanja? A i u samom svom načelu, mišljenje totaliteta ne može biti vjerodostojno ako ne teži k radikalnijim zahvatima u jeziku i tj. njegovoj tehničkoj supstrukтури koja je također važan dio toliko tipiziranog »industrijskog društva«. Takva istraživanja postoje zasad samo u modernoj umjetnosti i normalno je da bi takvi zahtjevi u sociologiji izazvali veliku bojaznost radi eventualnog ugrožavanja »znanstvenosti«.

Da bismo se ipak kretali izvan zasad »marginalnih« razmišljanja, predložili smo paralelizam izlaganja različitih pristupa u tri okomita stupca. Ta forma koja podsjeća na »triptih« ostala je od Hegelove forme izlaganja. Kod njega se mističnost »trijade« provlači u racionalno-dijalektičkoj, nekršćanskoj formi. Hegel je toga bio svjestan i pokušao je tako krutu formu prekoračiti veoma kondenziranim načinom mišljenja i izlaganja, ali se i time približio jednom pokušaju imitacije »apsoluta«. To je glavni razlog što je njegovo izlaganje teško razumljivo: kada obrazlaže jedan pojam, on istovremeno (često u istoj rečenici) anticipira mnogostranost i sve dinamičko-razvojne oblike tog pojma. Pravilo analitičkog izlaganja to ne dozvoljava. Već su npr. prvi kritičari Hegela istaknuli da je njegov jezik neprikladan i zbog toga što sam čovjek nije perceptivno pogodan za takav način mišljenja. No takav prigovor ide u prilog procesu industrijalizacije koji postepeno zahvaća i mišljenje koje je kanilo uteći od formi koje rastvaraju integritet.

Kod Marxa je hegelijanski način izražavanja prisutniji u ranijim fazama. On se još dobro može vidjeti i u »Grundrissima«. Ali se u »Kapitalu« morao povinovati uzusima za izlazak pred publiku koja je već dobrano bila sudionik industrijske i misaone analitike. To je i razlog što je u marksizmu bilo dosta zabune o statusu kritike u »Kapitalu«, da li je napustio, ritualizirao ili pak ugradio u sistem izlaganja.

Svjesni smo da samo skica može podnijeti trijadičku formu i da se nijedan izdavač danas nebi upustio u vratolomni dizajn za nove udžbenike. Ali problem jednog načina mišljenja i izražavanja ostaje otvoren. Pitanje je da li je nekonvencionalnost tog problema znak sumnje u mogućnost da se toliko radikalizira duhovni angažman na principu totaliteta ili to znači sumnju u »teorijsku« opravdanost postavljanja takvog problema?

SKICA PRAVACA IZGRADNJE KATEGORIJALNOG SISTEMA
U MARKSISTIČKOJ SOCIOLOGIJI

STRUKTURALNI PRISTUP (Opća analiza)	RAZVOJNO-DINAMIČKI PRISTUP (Sinteza pozitivno- -konkretnog)	KRITIČKI PRISTUP (Sinteza negativno- -konkretnog)
Osnovni pojmovi		
<p>DRUŠTVO. Definicija. Struktura. Društveni sistem, njegove komponente. Primjena pojma sistema na konkretna društva.</p>	<p>DRUŠTVENA PROMJENA. Nastanak pojma »društvo i njegova povijesna uvjetovanost. Društvo u vremenu: principi periodizacije društvenih epoha. Društvene epohe. Razine, oblici i intenzitet društvenih promjena.</p>	<p>DRUŠTVENO OTUĐENJE. Otušeni rad i ljudska zajednica. Društvo kao mehanizam apstrakcije ličnosti putem rada, jezika i institucionalizacije privatnog vlasništva. Ekonomsko, političko i kulturno otušenje.</p>
<p>DRUŠTVENI DETERMINIZMI. Supstruktura — struktura — superstruktura. Višestruki spletovi determinizama. Indeterministički karakter društvenih situacija.</p>	<p>DRUŠTVENI RAZVOJ. Povijesna promjenljivost »dominantnih faktora« društvene promjene. Razvojna diferencijacija društvene strukture. Društveni progres — ekonomske, političke i ideološke komponente. Značenje modernizacije.</p>	<p>REVOLUCIONARNA PROMJENA. Društvene promjene u sferi otušenja i radikalni karakter razotušenja. Društvena revolucija u odnosu na sveobuhvatni smisao revolucije. Preobražaj smisla društvenih determinizama i društvenog progressa.</p>
<p>DRUŠTVENE GRUPE. Klasifikacije.</p>	<p>UNUTAR I MEĐUGRUPNA INTERAKCIJA (oblici interakcije od kooperacije do sukoba i odnosa dominacije u odnosu na različite regulatore (ekonomske, političke, kulturne, biološke itd.) grupne pripadnosti.</p>	<p>GRUPIRANJE KAO NOMINALIZAM DRUŠTVENE ZAJEDNICE. Reproductivni i interesni karakter grupiranja.</p>
<p>Sekundarne grupe.</p>	<p>Razvoj i međuzavisnost različitih sekundarnih grupa.</p>	<p>Klasni sukob. Različiti ishodi klasnih sukoba. Društveni pokreti.</p>
<p>Primarne grupe.</p>	<p>Razvoj različitih vrsta primarnih grupa.</p>	<p>Dinamika primarnih grupa u funkciji klasnog poretka ili sukoba.</p>
<p>DRUŠTVENE NORME I VRIJEDNOSTI. Vrijednosni i normativni (društveni, pravni i politički) sistemi. Oblici društvene svijesti: religija, pravo, ideologija, moral, znanost i umjetnost.</p>	<p>RAZVOJ.</p>	<p>RAZVOJ LJUDSKIH PRAVA. Ljudske i društvene prednosti (univerzalno-partikularno). Oblici ideologije u različitim oblicima društvene svijesti. Pojam »Klasne svijesti«.</p>
<p>DRUŠTVENE ULOGE. Društvena funkcija, pozicija i uloga. Oblici adaptivnog ponašanja pojedinca.</p>	<p>SOCIJALIZACIJA LIČNOSTI.</p>	<p>SOCIJALIZACIJA I MANIFESTACIJE OTUŠENJA LIČNOSTI. Konformizam, anomija i pobuna.</p>

DRUŠTVENA MOĆ. Oblici. Moć, društveni legitimitat i kontrola.

IZVORI I RAZVOJ DRUŠTVENE MOĆI. Rast destruktivne moći.

KONTRAVERZNI KARAKTER DRUŠTVENE MOĆI. Klasna koncentracija bogatstva i sredstva dominacije. Znanje i moć. Oblici manipulacije.

DRUŠTVENE INSTITUCIJE I ORGANIZACIJE (privredne, političke, kulturne, karitativne itd.) Država, njena struktura i funkcije.

RAZVOJ INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA U PRAVCU SLOŽENOSTI. Porijeklo i razvoj države.

ETATIZAM, BIROKRATIZAM I TEHNOKRATIZAM. Pitanje odumiranja države i društva bez prinude. Participacija i samoupravljanje.

DRUŠTVENA STRATIFIKACIJA. Dimenzije stratifikacije.

IZVORI I RAZVOJ DRUŠTVENE STRATIFIKACIJE. Od rigidnih stratuma do socijalne pokretljivosti.

MOGUĆNOSTI UKIDANJA KLASNE STRATIFIKACIJE. Pitanje ostalih oblika društvene nejednakosti.

Suvremena globalna društva

OBlici SUVREMENIH DRUŠTAVA:

- 1) — predindustrijska
— industrijska
— postindustrijska
- 2) — kapitalistička društva u različitim etapama
— antikapitalističko-etatiistička društva
— etatiistička društva
— društva na putu kolektivnog samoupravljanja

RAZVOJ SUVREMENIH DRUŠTAVA:

- 1) — evolucionarna skala industrijalizma
- 2) — razvoj modernog imperijalizma
— razvoj etatizma i njegovo hegemonističko širenje
— razvoj jugoslavenskog društva (i pokušaji industrijske demokracije u drugim zemljama)

PROTIVRJEČNOSTI SUVREMENIH DRUŠTAVA:

- 1) — problemi industrijalizacije s obzirom na antropološke, socijalne i kulturne barijere (kritika proizvodnih snaga epohe)
- 2) — metropola - periferija kapitalizma (kritika proizvodnih odnosa epohe)
— kontrarevolucionarna kretanja u društvima sovjetskog tipa, unutrašnji i vanjski aspekti)
— model samoupravljanja i faktički oblici samoupravljanja u Jugoslaviji (i sličnim industrijskim demokracijama)

Sociologija kao društvena znanost

POJAVA SOCIOLOGIJE KAO ZNANOSTI.

RAZVOJ SOCIOLOGIJE.

SPOZNAJNA PARTIKULARNOST SOCIOLOGIJE.

SOCIOLOŠKE METODE

RAZVOJ SOCIOLOŠKIH METODA

OGRANIČENOST SOCIOLOŠKIH METODA

INTERDISCIPLINARNA POVEZANOST SOCIOLOGIJE.

DOSADAŠNJI RAZVOJ INTERDISCIPLINARNOSTI SOCIOLOGIJE

INTERDISCIPLINARNOST I PRINCIP TOTALITETA. Problemi izgradnje, teorije i metodologije.

Sociologija kao društvena profesija

STRUKTURA STUDIJA SOCIOLOGIJE.	RAZVOJ STUDIJA SOCIOLOGIJE.	GLAVNI PROBLEMI.
OBLICI ZAPOŠLJAVANJA SOCIOLOGA.	RAZVOJ ZAPOŠLJAVANJA SOCIOLOGA.	PROBLEMI ZAPOŠLJAVANJA. Stručna i statusna inkonzistencija. Nezaposlenost.
SOCIOLOG U ZNANSTVENO-STRUČNOJ PODJELI RADA.	SOCIOLOG U INTERDISCIPLINARNIM STRUČNO-ZNANSTVENIM TIMOVIMA. Ostale »uloge« sociologa.	MOGUĆNOSTI DRUŠTVENOG ANGAŽMANA SOCIOLOGA. Profesionalan i društvena etika poziva.

Vjeran Katunarić

A CATEGORY SYSTEM IN MARXIST SOCIOLOGY

(Summary)

Marxist sociology is a project worked on by those marxists (Lefebvre, Habermas) who consider that despite its shortcomings contemporary sociology offers necessary tools for analysis and interpretation of society in the past and present.

One of the fundamental assumptions of this project is the construction of a category system as a step which precedes the construction of an overall theory of society. An elementary form of a category system in marxist sociology can be found in Marx's **Das Kapital**; that is, in the way in which Marx combined three approaches to social reality: the structural, evolutionary and critical approach.

On the basis of Marx's model of presenting the categories of political economy and some sociological categories and their critical reinterpretation, an analogous model of displaying sociological categories is proposed in this article, proceeding from basic categories (society, social determinism, values and norms, roles, social power, institutions and organizations), through forms of contemporary pre-industrial and industrial societies, to analyses and interpretations of the roles of sociology in society.

Translated by
Donna Parmelee